

Ehl-i Hakk'ın Görüş ve Eserlerinde Hacı Bektaş Veli: Ehl-i Hakk, Bektaşîyye ve Haksariye Arasındaki Benzerlikler

Hacı Bektaş Veli in the Views and Works of Ahl-i Hakk: Similarities Between Ahl-i Hakk, Bektaşîyye and Haksariye

Mohammad Ali Soltani
Sorumlu Yazar / Correspondence

Özet

Bu çalışma, Ehl-i Hakk metin, inanç ve sözlü kültüründe Hacı Bektaş Veli'yi konu edinmektedir. Ehl-i Hakk metinlerinde Hacı Bektaş Veli'nin ismi çok az geçmektedir. Ehl-i Hakklar Hacı Bektaş Veli'nin adını daha çok sözlü kültürden tanımaktadırlar. Ehl-i Hakk metinlerinde Sultan Sehak Hacı Bektaş Veli'de zuhur etmiş, u onun zatında Şah-ı Mihman olmuştur. Bu mihmanlık sonrası Hacı Bektaş Veli Rum'a gidip burada yerleşmiştir. Sultan Sehak'ın Hacı Bektaş Veli şeklinde zuhurunun bir benzeri de Haksariye tarikatı kurucusu olan Şah Seyyid Celaleddin Haydar'da görülmüştür. Buna göre Şah Seyyid Celaleddin Haydar da Şah-ı Mihman'dır. Gelişen zaman ve olaylarla birlikte Ehl-i Hakk, Bektaşîyye ve Haksariye arasındaki bağlar kopmuş, her üç yol farklı erkân ve bilgiye sahip olmuşlardır. Eldeki mevcut veriler ve bu veriler etrafından yapılan değerlendirilmeler neticesinde Ehl-i Hakk, Bektaşîyye ve Haksariye'nin birçok ortak yönü olduğu görülmüştür. Bu üç yola ait inanç, tarih, erkân ve mekânlardan yola çıkılarak geniş bir tahkikat yapıldığında bunların birçok ortak yöne sahip olduğu anlaşılabilir, özellikle Ehl-i Hakkların elinde bulunan Serancam adlı metinler yeniden değerlendirilerek bilinenden daha fazla veriye ulaşılabilir. Bu üç yola ait verilerden elde edilecek sonuçlar bize uzun zamandır izah edilemeyen birçok sınırlı bilgiyi anlaşılır kılacaktır. Bu aynı zamanda farklı coğrafyalara dağılmış ve birbirinden farklılaşarak adeta aralarında hiçbir bağ kalmamış gibi görünen Ehl-i Hakk, Bektaşî ve Haksariye'nin aslında ne kadar ortak özellikleri olduğu ortaya koyacaktır. Bu çalışma, Ehl-i Hakk, Bektaşîyye ve Haksariye arasında benzer noktalara değinecek, bu üç yolun ortak yönlerine değinecek ve bu konuda yapılacak çalışmalara mukaddime olacaktır. Buradan hareketle yeni çalışmaların ortaya çıkması amacıyla konuya dikkat çekecektir.

Anahtar Kelimeler: Ehl-i Hakk, Sultan Sehak, Hacı Bektaş Veli, Bektaşîyye, Haksariye.

Abstract

This study is about Hacı Bektaş Veli in the Ahl-i Hakk text, belief and oral culture. The name of Hacı Bektaş Veli is rarely mentioned in the Ahl-i Hakk texts. Verbally, the Ehl-i Hakki talk more about Hacı Bektaş Veli. Hacı Bektaş Veli, who is mentioned in the texts as the emergence of Sultan Sehak in the Ahl-i Hakk texts, is Shah-i Mihman. It is also reported that Hacı Bektaş Veli later went to Rum and settled in Rum. The appearance of Sultan Sehak in the form of Hacı Bektaş Veli is also valid for the founder of the Haksariye sect, Shah Seyyid Celaleddin Haydar, and therefore Shah Sayyid Celaleddin Haydar is Shah-i Mihman. Over time, the bond between the Ehl-i Hakk, Bektashi and Haksariye was broken and all three had different powers and knowledge. As a result of the available data and the evaluations made around these data, Ehl-i Hakk, Bektashi and Haksariye have a lot in common. If the Serancam texts, which were read in the hands of the Ehl-i Hakklar, are re-evaluated based on beliefs, history, people and places, more data than known can be reached and at the same time, this limited information that has not been explained for a long time can be understood more. At the same time, it will be revealed how many common features the Ehl-i Hakk, Bektashi and Haksariye have, which are dispersed in different geographies and differ from each other and seem to have no connection between them. This study is in the nature of a preface to the studies to be done on this subject, where there are similarities and commonalities between the Ehl-i Hakk, Bektashi and Haksariye. From this point of view, it draws attention to the subject in order to reveal new studies.

Keywords: Ehl-i Hakk, Sultan Sehak, Hacı Bektaş Veli, Bektashi, Haksariye.

Giriş

İran'daki tarikat silsileleri ve Ehl-i Hakklar arasında Hacı Bektaş Veli büyük bir şöhrete sahiptir. Ehl-i Hakk metinleri olan Serencamlarda kendisiyle ilgili biyografik bilgilere rastlanır. Bunun dışında tüm arayış ve çabalarımıza rağmen Hacı Bektaş Veli ile ilgili bilgi edinebileceğimiz diğer bir kaynak bulunmamaktadır. Nitekim Ehl-i Hakkların Hacı Bektaş Veli'den söz eden kaynakların çok kısıtlı oluşu bu konuda araştırma yapan akademisyenlerce de malumdur. Son yıllarda yapılan Ehl-i Hakk kaynaklarında Hacı Bektaş Veli'ye dikkat çeken üç çalışma mevcuttur. Bu çalışmalar daha önce yapılan araştırma ve kaynaklar da tanıtılmıştır. Martin van Bruinessen (1995, ss. 117-138), Ehl-i Hakk metinlerinde duvarı yürütme, aslana binme ve yılanı kırbaç yapma konusunu ele aldığı çalışmasında Hacı Bektaş Veli'nin benzeri bir kerameti gösterdiğini Ehl-i Hakk mensuplarına anlattığında onların şaşırmadığı ve Hacı Bektaş Veli'den haberdar olmakla kalmayıp Sultan Sohak'ın zuhuru olduğunu aktarmaktadır. Taşgün (2022, ss. 91-122) Ehl-i Hakk metinlerine dayanarak Hacı Bektaş Veli'nin isminin geçtiği Kelamları değerlendirmiştir. Karaca (2023, ss. 229-241) Ehl-i Hakk inancı ve metinlerinde Hacı Bektaş Veli konusunu ele almıştır.

Bu çalışmanın amacı, konuyla alakalı kaynak ve alıntıları doğrudan burada tekrar etmek değildir. Bu çalışmada asıl mesele, Ehl-i Hakk'ın görüş ve eserlerinde Hacı Bektaş Veli'ye verilen anlam ve değerdir. Dolayısıyla biz Ehl-i Hakk'ın kutsal metinlerinde ve kaynak kitaplarında açıkça bahsedilen Hacı Bektaş Veli'den bahsedecek, Ehl-i Hakk kaynaklarında Farsça ve Goranice geçen rivayetleri esas alacağız. Bu çalışmanın ikinci başlığı ise Hâksâriye'nin Ehl-i Hakk ile bağlantısıdır. Son olarak bu çalışmada Ehl-i Hakk bölgesinin yakın tarihi ve Ehl-i Sünnet ve Cemaat mensupların bu bölgede yerleşikliği, Osmanlı Devleti ile ilişkileri, İstanbul ile bağlantıları ve bu bağlantı ve ilişkinin Cumhuriyet döneminde de sürdüğü hakkındadır. Beraberinde Nakşibendi tarikatının silsile ve bağlantısının Ehl-i Hakk ile olduğuna dair kısa bilgiden oluşmaktadır. Bu başlıklarda hazırlanan çalışma bir giriş metni olacaktır. Daha önce Ehl-i Hakk ve Alevilik-Bektaşilik'te ortak yanlarla ilgili yapmış olduğumuz çalışmayı burada hatırlatmak yerinde olacaktır (Sultani, 2017, ss. 247-323).

Bu mukaddime elli yıla yakın bir süre zarfında Ehl-i Hakk'ın tarihi, coğrafyası, inançları ve fikirleri üzerine yürütmüş olduğum çalışma ve araştırmayı ele almaktadır. Bu süre zarfında elde edilen tecrübe, araştırmaya yön vermektedir. Burada ulaşılan netice alan araştırmaları, belge incelemeleri ve zaman zaman kütüphane taramaları sonucunda elde edilmiştir. Ehl-i Hakk'ın sözlü kültürle aktardığı anlam ve kutsal mertebelerde Hacı Bektaş'ın yerini göstermeyi hedefledim. Bunun dışında Ehl-i Hakk inancında tarih algısı, inanç ve kültürel coğrafyası içinde Hacı Bektaş Veli'nin konumunu derli toplu ve özet olarak açıklanması amaçlanmıştır. Böylelikle Ehl-i Hakk inancının dinî yapısı içinde Hacı Bektaş Veli'nin gerçek siması ortaya çıkacaktır. Çalışma az da olsa Ehl-i Hakk'ın görüşleri ve inançlarında Hacı Bektaş Veli'nin şahsiyeti ve düşüncesi hakkında bir aydınlatma metni olarak görülebilir.

1. Bektaş Adlandırması Üzerine

Sözlü anlam açısından, farklı kitaplarda Bektaş lakabı için dile getirilmiş olan tarihî ve lengüistik izahlardan uzak durmak suretiyle, Ehl-i Hakk bilgelerinin Bektaş kelimesi hakkında yorumu ve açıklaması ilginçtir. Buna göre Beg veya Beğ, kadim bir dinî ifadedir ve Tanrı anlamındadır. Usulen bu ifade, Allah adamı mertebesine ulaşmış olan şahsiyetleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Ehl-i Hakk devirlerinde yaşayan ve Sultan Sehak'a zât-i mihman olan şahsiyetlerinden Şah Muhammed Beğ ve oğlu Ateş Beğ buna birer örnektir. Bu ikisi Ehl-i Hakk'ın devirler cetvelinde altıncı ve yedinci tecelliler olarak yer almaktadırlar.

Taş / daş ise Türkçede iştirak bildiren bir ifadedir. Hakikat yolunu yeniden kuran Sultan Sehak ile Seyyid Muhammed Horasani aynı zamanda yaşamış, tek ve vahit olan Allah'tan tecelli ve zatî behre almışlardır. Bu sebeple Ehl-i Hakk inancına sahip insanların gözünde Seyyid Muhammed Horasani, Bektaş lakabıyla meşhur olmuş ve bu lakapla anılmıştır. Bir diğer hususu ise Ehl-i Hakk inancındaki Şah-ı Mihman anlayışının tasavvuf geleneğinde velilik anlayışıyla eş anlamlı kullanılması ve dahası bu iki olgunun birbirine eş değer bilinmesidir. Bu sebeple Veli olan Hacı Bektaş, Şah-ı Mihmandır. Ve Şah-ı Mihmanlık Hacı Bektaş Veli de kendini bulmuştur. Bektaş Veli ifadesinin Ehl-i Hakk inancındaki yorum ve izahı bu şekilde özetlenebilir.

2. Ehl-i Hakk İnancında Hacı Bektaş

Ehl-i Hakk'ın kutsî mertebelerini kapsayan ve Minorsky (1960, ss. 260-263) tarafından *İslam Ansiklopedisi*'ne eklenmiş bulunan Devirler Cetveli'nde Hz. Hacı Bektaş Veli'nin ismine rastlamıyoruz. Aynı şekilde Ehl-i Hakk'ın inanç sistemini teşkil eden heft-tevanan (yediler), 72 pir, çehel-tenan (kırklar) vs. gibi diğer mukaddes şahsiyetler arasında Hacı Bektaş Veli'nin adından bahsedilmemektedir. Buna rağmen Hacı Bektaş, hakikat babının başlıca ve esas tecellilerinden olan Şah-ı Mihman ve Davud-ı Tekyegâh unvanıyla müstakil olarak anılmış, inançsal bir zuhur gerçekleştirmiş, terazinin iki kefesi gibi, Hakikatin babı olan ve Ehl-i Hakk yolunun kurucusu olan Sultan Sehak'ın dinî konumuna paralel bir şekil almıştır. Ehl-i Hakk'ın dinî metinleri bu zuhuru uzun uzun anlatmış, o dönemde bir müddet Ehl-i Hakk'ın mukaddes merkezi yani Arz-ı Akdes (Perdîver) Hz. Sultan Sehak'ın ve onun kutsal yarenlerinin faaliyetlerinden, vücudundan ve varlığından mahrum kalmış, Ehl-i Hakk inancının ardılları Rum (Anadolu) toprağına yollanmışlardır. Daha açık bir şekilde ifade edecek olursak, o sıralarda Hacı Bektaş Veli zuhurda, Sultan Sehak Berzencî ve yarenleri ise Gaybet-i Suğra'da (küçük kayboluş) bulunmuşlardır (Sûrî, 1341, ss. 46-47; Ceyhûnâbâdî, 1362, ss. 404-409).

Dönemsel tecellilerin altıncı ve yedinci devirleri Ateşbeği hanedanına mahsustur ve Azerbaycan Ehl-i Hakk'ları ve bilhassa Karakoyunlular bu hanedanın ardıllarıdır. Adı geçen hanedanın kutsal kitaplarında Hacı Bektaş Veli'nin bu paralel zuhuru, zât-ı mihmanın ve onun kutsal yarenlerinin kayboluşu, Ehl-i Hakk'ın Devirler Cetveli'ne göre Tanrı'nın altıncı donu/

kisvesi olan Şah Muhammed Beğ'in dönemine nispet edilmiştir (Tezkire-i A'la, 1950, ss. 124-125).

3. Ehl-i Hakk Kelamlarında Hacı Bektaş

Ehl-i Hakk'ın dinî kitaplarının gerçek anlamına göre Sultan Sehak ve Hacı Bektaş Veli, tek bir kutsal şahsiyettir. Sultan Sehak İran'da, Hacı Bektaş Veli o zamanın Rum toprakları şeklinde anılan Anadolu'da zati olarak zuhur etmiş ve Hakikat inancının temellerini atmıştır (Karaca, 2023, s. 233). Böylece İran'da Hicri VIII. (Miladi XIV.) yüzyıldan Osmanlı Hilafetinin çöküşüne denk gelen Kaçar döneminin sonlarına kadar muteber dinî metinlerde dönemsel tecelliler olmuş, bu sırada Hacı Bektaş Veli, Ehl-i Hakk kutsalları arasında namı ve nişanı aşikâr ve apaçık bir biçimde anılan yegâne şahsiyet olmuştur. Ehl-i Hakk'ın aslî kutsalları dışında kalan zuhur sahipleri ve diğer tecelliler yalnız birer kez zuhur etmiş, bunların isimleri birer kez Ehl-i Hakk'ın dinî metinlerinde geçmiştir. Bunların isimleriyle ilgili daha sonraları herhangi bir ize rastlanmamıştır. Fakat Hacı Bektaş Veli, Hakikat babının yani Ehl-i Hakk'ın meydana gelmesinden bugüne değin tecelli devirlerinde, dinî metinlerinde anlatıldığı üzere devamlı bir huzur (varoluşu) gerçekleştirmiş, böylelikle daha yüksek bir mevkie sahip olmuştur (Tezkire-i A'la, 1950). Kendisinin son itikadı huzuru Heft-tenan (Yediler) döneminde (H. 1264-1313 / M. 1848-1897), Osmanlı sultanı II. Abdülhamid'in saltanatı ile eş zamanlı olarak vuku bulmuştur (Tezkire-i A'la, 1950). Öte yandan Se-tenân (üçler) devresi Bektaşî geleneğinde bulunan Hak-Muhammet-Ali üçlemesini andırmaktadır.

4. Ehl-i Hakk, Bektaşîye ve Haksariye Benzerliği

Sultan Sehak ve Hacı Bektaş Veli farklı iki şahsiyetler ve farklı iki bölgede ortaya çıkmışlardır (Karaca, 2021, s. 147). Fakat onlar, aynı muhaceret kökenine sahiptirler, yani her iki şahsiyet Horasan'dan Batı İran ve Küçük Asya taraflarına gelmişlerdir. Sultan Sehak'ın ataları Horasan'dan Hemedan'a ve ardından Berzence'ye hicret etmişlerdir. Aslında onların her ikisi aynı coğrafi güzergâhı takip etmişlerdir ve tıpkı Horasan'dan gelmiş olan Hz. Mevlana gibi onların da fikir dünyasının kaynağı aynıdır. Bunların her üçü aynı kaynaktan beslenmişlerdir. Hz. Mevlana'nın *Menâkıbü'l-Ârifîn*'de dediği gibi:

*Beni Horasan'dan çekip Yunanlılar içine getirdin ki,
Onlarla haşır neşir olup hoş bir mezhep vücuda getireyim (Eflâkî, 1973, s. 246).*

Bu "hoş mezhep", aşırı tutuculuğun panzehridir ve tek düşünce baskısının karşısına dikilen bir harekettir. Rum ve Hindistan'ın fikrî muhiti, Selçuklu, Moğol ve Timurlu imparatorluklarının saltanatı altındaki Müslümanlar için bu "hoş mezhepliliğin" zeminini hazırlamıştır. Netice itibarıyla Osmanlı'daki Bektaşî'ye tarikatı, Hristiyanlık ile İslâmiyet arasında arabulucu olmuş ve Ehl-i Hakk ise İran'da kadim dinlerle İslâmiyet arasında arabuluculuk yapmıştır.

Burada dikkat çekici husus şudur ki; Gaybet-i Suğrâ (Küçük Kayboluş) aşamasının sona ermiş, Sultan Sehak'ın ikinci kez ortaya çıkışı ve onun

kutsal yarenlerinin Hacı Bektaş Veli'nin zuhur dairesinden geri dönüşü ile beraber Perdiver'de ikinci kez manevi seyr ü sülûk dönemi başlamıştır. Bu dönemin mühim neticeleri hareketin şeriat kapısından geçişi, Hakikat hanedanlarının kuruluşu, Ehl-i Hakk adabının düzenlenmesi, bu adabın teyit ve tasvip edilmesidir. Bu aşamada Hakikat yani Ehl-i Hakk sınırlarını aşarak evrensel bir nitelik kazanmıştır. Bu gibi dikkate şayan bazı hususlar, Hacı Nimetullah Ceyhunâbâdî'ye ait olan Ehl-i Hakk kelimeleri mecmuası *Şahnâme-i Hakikat* adlı eserde şöyle aktarılmıştır:

Bir kez daha o Ulu Tanrı (Kirdigâr-ı Mecîd),
Perdiver'de bir müddet durdu.
Köleler (gulamlar) o dergâha cem oldular (toplandılar),
O padişahın vasıflarına [övgü] söylediler.
Şeriat evi bir cam gibi kırıldı,
Hakk tohumu kâm ile oradan dışarı çıktı.
Hakikat öylesine revaç buldu ki,
Cihan boyunca meşhur oldu (Ceyhunâbâdî, 1362, s. 409).

Konuyla ilgili değinilecek bir diğer husus da şudur: Bütün bu anlatılan özelliklerine rağmen Hacı Bektaş Veli'nin zuhuru Osmanlı Devleti'nde tarikat unvanıyla tanınmış ve bu şekilde de ifade edilmiştir. Dörtlü sistem içerisinde bu tarikat unvanı, şeriatın son gelen ikinci aşama olup Marifetten sonra Hakikat yani Ehl-i Hakk merhalesine varmak için iki aşama daha vardır. En önemlisi, söz konusu tarikat unvanı, Bektaşîye'nin İslâmî mahiyetini korumuş ve zahîrî yönlerinin hıfzedilmesine sebebiyet vermiştir. Bu ise Bektaşîye'nin İslâmî sistemden ayrılmamasını ve bağımsızlaşmamasını sağlamıştır. Bu sebeptendir ki Bektaşî inancının merkezi diğer İslâmî tarikatlarda olduğu gibi tekye (tekke) diye isimlendirilmiştir.

Günümüzde İran sahasındaki Şiiler tekke kelimesini kullanmaktadır ve bundan dolayı da bir yönüyle bu kelime, Şii bir renk taşımaktadır. Doğrusu İran sahasında bulunan Şiilerin büyük bir kısmı Erdebil Tekkesi ve diğer tekkeler de olmak üzere faaliyetleri içerisindeydiler. Tarikat babından Şii Şeriatına döndüklerinde bazı izleri halen taşımaktadırlar. Şöyle ki Şiiler, üçüncü imam Hz. Hüseyin b. Ali Aleyhisselam için taziye merasimi düzenledikleri mekânları tekye / tekke diye adlandırmışlardır. Ehl-i Hakk ile ilişkili bulunan ve kendi müritlerini Hakikat yani Ehl-i Hakk ile şereflendirmek ve onları bu mertebeye ulaştırmak için eğiten tarikatlar da kendilerini toplanış ve seyr ü sülûk mekânlarını tekke diye isimlendirmektedir.

İran'da Hakikat yani Ehl-i Hakk'a nispet edilen Hâksârîyye tarikatı da Bektaşîyye ile aynı makam ve mertebeye sahiptir. Hâksârîler kendi tarikatlarının seyr ü sülûk terbiyesini Şiiler arasında yürütmektedir. Böylece Şiileri Hakikat'e yani Ehl-i Hakk'a çekmektedirler (Karaca, 2022, s. 104). Bunların da ibadet mekânı ve toplanış merkezi tekke diye isimlendirilmektedir. Hâksârîyye'nin kurucusu Şah Seyyid Celaleddin Haydar'dır. Ehl-i Hakk'ın inancına ve Hakikat kitaplarındaki rivayetlere göre o da Hacı Bektaş Veli gibi zât-ı mihman olmuş ve Allah adamı (merd-i Hudâyî) mertebesine ulaşmıştır.

Bektaşîyye tarikatı, Rum / Osmanlı / Türkiye coğrafyasının fikir dünyasının bir parçası ve daha geniş bir dünyanın irfani geleneğine sahiptir. Hâksâriyye tarikatı ise Hindistan coğrafyasının fikir dünyasının bir sonucu olup, Hinduizm, Budizm ve Yoga öğretilerinden etkilenmiştir. Bu etkiler, sözünü ettiğimiz iki tarikatın (Bektaşîyye ve Hâksâriyye) görünen ilk belirgin özelliğini oluşturmaktadır. Fakat usûlî, esasî ve itikadî meselelerinin çoğunda bunların her ikisi mükemmel uygulamalara sahiptirler. Hâksâriyye bugüne değin Ehl-i Hakk ile ilişkili bir tarikat olup, Hakikat yani Ehl-i Hakk'ın mukaddimesi şeklinde nitelendirilmektedir. Bunlar asırlar boyunca Hakikat yani Ehl-i Hakk'ın fikrî temellerini İran, Hindistan, Afganistan ve Pakistan'da tebliğ ve terviç etmişlerdir. Bu açıklamaları yapmamızı gerektiren husus Hâksâriyye'nin Ehl-i Hakk ile olan bağlantılarına ve yoldaşlığına rağmen Ehl-i Hakk'ın dinî kitaplarında Hâksâriyye tarikatının kurucusu olan Şah Seyyid Celaledin Haydar'ın bariz tecelli ve huzuru sadece kendisinin zuhur dönemiyle sınırlı tutulmaktadır. Girişte işaret edildiği üzere Hacı Bektaş Veli'nin siması, Hakikat yani Ehl-i Hakk'ın ortaya çıkış zamanından günümüze dek Ehl-i Hakk'ın muteber dinî kaynaklarında açık ve aşikâr bir şekilde gelmiştir. Hâksâriyye tarikatının tersine, Bektaşîyye tarikatı tekkeleri ile Ehl-i Hakk cemhaneleri arasında bir müddetten beri tebliğ ve inanç yapısıyla ilgili bağlar kopmuştur. Bu iki yolun müritlerinin görüşleri ve yol adabında bir hayli değişim meydana gelmiş olsa da Ehl-i Hakk'ın büyükleri ve zuhurları açısından Hacı Bektaş Veli'nin kutsal şahsiyeti önemini kaybetmemiştir.

5. Sultan Sehak'ın Hacı Bektaş Veli Olarak Zuhur Ettiği Coğrafya

Ehl-i Hakk, Sultan Sehak ve Hacı Bektaş Veli'nin inanç coğrafyası arasında derinlere uzanan kökler mevcuttur. Özellikle Hacı Bektaş Veli'nin Horasan'dan Rum Diyarına seyahatinin güzergâhına bakıldığında bu yolun Ehl-i Hakk mekânlarını da kapsadığı görülmektedir (Doğan, 2011, ss. 58-82). Ehl-i Hakk'ın inanç coğrafyası veya bir başka deyişle Ehl-i Hakk'ın mukaddes ser-zemini; Sultan Sehak'ın ve onun yarenlerinin zuhur ettiği yerlerdir yani Hakikat babının meydana geldiği mekânlardır. Ayrıca Sultan Sehak ve onun bazı yarenlerinin mezarları Nezîrgâh, Kutsal Sirvan Nehri, Elhâmât vs bulunduğu yer, İran'ın batısındadır. Günümüzde bu bölge, Kirmânşâhân eyaletinin bir parçası olan Êrâmân Lehûn mıntıkasındaki Pâve'ye bağlı Perdîver adlı yöredir. İran tarihî coğrafyasının bir parçası olarak görülmesine rağmen bu mıntika, Kaçarların hâkimiyetinin sonuna (H. 1304 / M. 1925) kadar ahali ve sakinlerinin İstanbul ile bağlantısı, İran'ın başkenti yani Tahran ile olan kültürel ve itikadî irtibata nazaran daha fazla olmuştur.

Êrâmân Lehûn ahalisinin ekseriyeti Ehl-i Sünnet ve Cemaat mezhebinin ardıdır. Kaçar döneminin ortalarına kadar bu nahiyenin merkezi Pâve olmuştur. Pave kadısı Osmanlı Sultanları tarafından seçilmiş ve Cuma namazını kıldırarak, hutbe verecek imamın maaşı da Osmanlı Devleti tarafından İstanbul'dan gönderilmiştir. Êrâmân Lehûn'un son Sünnî hâkimi olan Cafer Sultan Şemsî 1321 / M. 1942 yılında Rıza Şah Pehlevî aleyhinde gerçekleştirmiş olduğu başkaldırı ve itirazın ardından

Irak topraklarında vefat etmiştir. Bu zat o dönemde İran'ın merkezî yönetiminden maaş almakla kalmamış, Osmanlı şehbenderi aracılığıyla Bâb-ı Âli tarafından da yıllık 1500 rupi maaş almıştır (Sultani, 1381, s. 65).¹ Ayrıca bu mintikanın şairlerinin çoğu İstanbul'a muhaceret etmiş, bu şehirde yaşamış ve orada vefat etmişlerdir. Bu bölgede yaşayanların çoğu bu mintikanın resmî dili ve lehçesi olan ve aynı zamanda Ehl-i Hakk'ın kutsal dili olan Ūrâmî dilinde konuşmakla beraber Türkçe ve Farsçaya da vâkıf olmuşlardır. İstanbul'a muhaceret etmiş olan bu Ūrâmânî şairlerin hayatı hakkında daha önceden yayınlamış olduğum Kirmânşâhân araştırma serisinin edebiyat kısmı konuyla alakalıdır (Sultani, 1364-1367). Bugün bile bu yörede konuşulan Ūrâmî dilinde çok sayıda Türkçe kelime ve terim kullanılmaktadır.

İran'da Safevî saltanatının çöküşünün ardından Osmanlı Devleti itikadî açıdan Ehl-i Sünnet uleması, camileri, talebeleri ve tarikatlarını desteklemiş, bunun sonucunda Hakikat yolu yani Ehl-i Hakk zamanla bu yörede yerini Ehl-i Sünnet ve Cemaat mezhebine bırakmıştır. Hakikat yolunun yani Ehl-i Hakk'ın yıkıntıları üzerine iki güçlü tarikat – Kadiriyye ve Nakşibendiyye – boy göstermiştir. Bu iki tarikatın Ehl-i Hakk'tan etkilenip etkilenmemesi meselesi kapsamlı ve ayrı bir araştırma konusudur. Bu çalışma çerçevesinde şu kadarını söyleyebiliriz ki bu yörede Ehl-i Hakk'ın çöküşü ardından Ehl-i Sünnet şeriatı yayılmış, Nakşibendiyye tarikatı mensupları buraya yerleşmişlerdir. Ehl-i Hakk'ın vatani ve mukaddes toprakları olan Ūrâmân'da Nakşilerin hâkim bir konuma yükselişine karşı az sayıdaki Ehl-i Hakk mensubu direniş göstermiş ve kendi kimliklerini muhafaza ederek yörede yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

Bu az sayıdaki şahısa diğer bir gurup daha eklenmiş, Ehl-i Sünnet ve Cemaat içinde önemli bir yere sahip olan İslâmî ilimler medresesi, Halidiyye-Nakşibendiyye hângâhı, kendilerine bağlı topluluk ve talebelerle birlikte Teveyle ve Biyâre'de iki merkez halinde, Kaçar saltanatının başından günümüze değin iki yüz senedir faaliyet göstermektedir. Ancak bugüne kadar bunların, ne sınırlı sayıdaki küçük Ehl-i Hakk topluluğuna ne de onların kutsal mekânlarına karşı tebliğ, baskı veya hakaret amacıyla herhangi bir davranış veya hakaretimiz hareketleri görülmemiştir. Ayrıca böylesine mükemmel bir müsamahakârlık ortamında Ehl-i Hakk'lar kuşaktan kuşağa dinî merasimlerini düzenleme açısından da tam bir özgürlüğe sahiptirler. Hatırlatmak gerekir ki Nakşibendî tarikatının kutbu ve Nakşebendiyye'nin Halidiyye ekolünün kurucusu olan Mevlana Halid, kendi nesebini Sultan Sehak'ın kutsal yarenlerinden ve Ehl-i Hakk büyüklerinden olan Pir Mikail Dûdânî'ye ulaştırmaktadır (Mu'temidî, 1368, s. 20). Nakşibendiyye ve Ehl-i Hakk arasında zahir ve içerik itibarıyla var olan bütün tezatlılara rağmen bu iki akım arasında karşılaştırmalı araştırmanın yürütülmesi, çok kapsamlı bir konudur. Bu mesele üzerine bir inceleme yaparak yayımlamış bulunmaktayız (Sultani, 1387).

1 Atıfta bulunduğumuz kitap, Ehl-i Hak'ın aslî merkezi olan Kirmânşâhân üzerine bu makalenin yazarı (Muhammed Ali Sultânî) tarafından araştırılarak kaleme alınmış ve yayımlanmış bulunan 20 ciltlik eserin bir cildini oluşturmaktadır.

Tahran Üniversitesi'nin Dinler ve İrfan Ana Bilim Dalı'nda da bu konuda birkaç tez savunulmuştur. Belli olduğu üzere Nakşibendiyye'nin son kutbu olan Şeyh Siraceddin-i Sâni de İran İslâm İnkılâbının ardından Ūrâmân'dan ve Ehl-i Hakk'ın kutsal mekânından İstanbul'a muhaceret etmiş ve Şemsi takvimiyle 1375 (1997) yılı Ramazan ayının 21'i Kadir Gecesi seher vaktinde İstanbul'daki hângâhta vefat ederek oraya gömülmüştür (Sultani, 1380, s. 165).

Sonuç

Bektaşîyye ve Ehl-i Hakk arasında inanç coğrafyası bakımından var olan bu bağıllık bugüne değin gizli saklı kalmıştır. Son sözüm şudur ki mantıksal açıdan da Ehl-i Hakk ve Bektaşî kavramları umumi ve hususi çehreye sahiptirler, yani her bir Ehl-i Hakk Bektaşî'dir, fakat her Bektaşî Ehl-i Hakk değildir.

Ehl-i Hakk kutsal metinleri ve sözlü aktarımında önemli ve özellikli bir yere sahip olan Hacı Bektaş Veli, Horasan'dan başlayan yolcuğunun önemli durakları arasında Ehl-i Hakk mekânları yer almaktadır. Aynı şekilde Sultan Sehak, Ehl-i Hakk erkânını kurduğu zaman zuhur ettiği, Hacı Bektaş Veli donunda geldiği ve Şah-ı Mihman olarak yer aldığı aktarılmaktadır. Benzeri bir durum Hâksâriye tarikatının kurucusu Şah Seyyid Celaleddin Haydar için de geçerlidir.

Ehl-i Hakk kaynaklarından yola çıkılarak Bektaşîyye ve Hâksâriye arasındaki ilişki ve benzerlikler üzerine daha fazla veriye oluşmak mümkündür. Bu konuda sınırlı bilgi bulunmakta ve hatta bu üçü arasında bağlantı olmadığına dair zayıf değerlendirme de bilinenin aksine daha fazla benzerlik ve ilişkinin olduğunu ortaya koyacaktır. Bu çalışma, bu anlamda giriş mahiyetinde hazırlanmış, bu hususlara dikkat çekmiştir.

Kaynaklar / References

- Ahmet Eflâkî. (1973). *Âriflerin Menkıbeleri*. Çeviren: Tahsin Yazıcı, c. I, Hürriyet Yayınları.
- Ceyhûnâbâdî, H. N. (1362). *Şâhnâme-i Hakikat (Hakku'l-Hakaik)*. Be Kûşîş-i Dr. Muhammed Mûkrî, İntişârât-ı Tahûrî.
- Doğan, E. (2011). Hacı Bektaş Veli'nin Vilayetnamesine Göre Horasan'dan Rum'a İzlediği Yol. *Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, Sayı 4, ss. 58-82.
- Karaca, İ. (2021). Ehl-i Haklarda Yediler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Dergisi*, Sayı 100, ss. 147-157.
- Karaca, İ. (2022). *Ehl-i Haklar da Kültürel Hayat*. Çizgi Yayınevi.
- Karaca, İ. (2023). İran Ehl-i Hakları ve Alevi-Bektaşî Topluluklardaki Ortak İnanış ve Ritüeller. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11 (34), ss. 229-241.
- Minorsky, V. (1960). Ehl-i Hak. *Encyclopaedia of Islam*, 2nd, pp. 260-267.
- Mu'temidî, M. D. (1368). *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Peyrevân-ı Tarikat-ı Ū*. İntişârât-u Pâjeng.
- Sultani, M. A. (2017). Serencam, Velâyetnâme ve Buyruk'ta Alevilerin Ortak İnançları. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, Sayı 16, ss. 247-323.
- Sultani, M. A. (1364-1387). *Hadika-i Sultânî*. c. 1-6., Neşr-i Sühâ.
- Sultani, M. A. (1380). *Târîh-i Tasavvuf der Kirmânşâhân*. Neşr-i Sühâ.
- Sultani, M. A. (1381). *Îlât ü Tevâif-i Kürmânşâhân*. c., 1, 2. Baskı, Neşr-i Sühâ.

Sultani, M. A. (1387). *Kıyâm ü Nehzat-ı Aleviyân-ı Zagros*. c., 1-2. 2. Baskı.

Sûrî, M. (1341). *Sürûdhâ-yı Dînî-yi Yâristân*. Emîr-i Kebîr.

Taşğın, A. (2022). Ehlihaklar ve Kelamlarında Hacı Bektaş. *Yedi İklim Çar Köşede Hacı Bektaş Veli*, Editör: Ahmet Taşğın, vd. Sota Yayınları, ss. 91-122.

Tezkire-i A'lâ. (1950). Be Kûşîş-i İvanov, Matbaa-i Kadırî.

Van Bruinessen, M. (1995). When Haji Bektash Still Bore the Name of Sultan Sahak. Notes on the Ahl-i Haqq of the Guran District. *Bektachiyya: études sur l'ordre mystique des Bektachis et les groupes relevant de Hadji Bektach*. Ed. Alexandre Popovic & Gilles Veinstein, Isis Editions, pp. 117-138.